

ЈАН ХУС (1370–1415)

— ПРЕТЕЧА ЛУТЕРА:

ЕКСКОМУНИЦИРАН,

ИЗДАН, СПАЉЕН

И ПРОСЛАВЉЕН

Зоран Андрић

Münchener

Rückversicherungs-Gesellschaft

(*zoran@andric.cc*)

О 600-годишњици смрти Јана Хуса

Јан Хус, реформистички поповедник из Бохемије (Чешке), био је најистакнутији претеча Лутера. Пре 600 година путовао је у Констанц на црквени сабор да би се одбранио од тешких оптужби. Као виновник јереси био је осуђен и спаљен на ломачи. Његова мученичка смрт је један од разлога хуситском покрету којег је оставио дубоког трага не само у црквеној, већ и у профаној историји Европе.

Сабор у Констанцу је, да подсетимо, један од најзначајнијих сабора у историји Римокатоличке цркве, односно једини на коме је један црквени раскол укинут и превазиђен. У времену између

5. новембра 1414. и 22. априла 1418. у царском граду Констанцу, на Боденском језеру, одржан је сабор, највећи скуп у средњем веку, сазван зарад избора новог папе. Констанц је још у 3. веку био значајно место, а године 570. је постао епископска катедрa и до свог укидања 1821. био је једна од најмоћнијих бискупија у Немачкој. Такав избор понтифекса максимуса је био зацело једини избор папе на немачком тлу. Избор је пао на Констанц најпре зато што је то била угледна епископска столица, зато што је имао довољно капацитета за смештај учесника, а „храна није била скупа“, како вели хроничар. Констанц је поседовао и одговарајуће здање и просторије за одржавање таквог сабора, наиме, тзв. „Кауфхауз“ здање које је подигнуто између 1388. и 1391. за комерцијалне сврхе. Данас се оно назива „Концил“.

Краљ Сигисмунд, син краља Карла IV, сазвао је сабор по налогу папе Јована XXIII да би се превазишао настали западни раскол. У то време су тројица папа били на трону: Јован XXIII (Балтазар Коса), званични папа из Пизе, његов супарник Бенедикт XIII (Пјетро ди Луна), из Авињона и Григорије XII (Анђело Корер), из Рима. Ниједан од тројице речених понтифекса није изабран. Јован XXIII је побегао главом без обзира из Констанца да би избегао опорицање пап-

ског чина и титуле, односно своје повлачење, а двојица осталих су сами одступили од папског трона. Бискуп Ото III фон Хахберг је био домаћин сабора. Кардинал Одо ди Колона био је 11. новембра 1417. изабран за новог папу, нареченог Мартин V. Тиме је први пут у историји Римокатоличке цркве један папа био изабран у секуларном здању, иако су припреме за тај канонски чин текле у манастирима, црквама и капелама.

Хронике из тог времена велe да је Констанц имао око 6.000 житеља, а број учесника сабора је изнео укупно 72.000 гостију. Сабор има и своје куриозитете. Констанц је за време тог сабора био *melting pot* различитих култура. Хроничар Улрих фон Рихентал извештава да је за време сабора у Констанцу деловало 73 мењачница новца (међу њима и банкари Козима да Медиџија), 230 пекара, 70 кафана, 225 кројача и 310 берберница.

Најзначајнија тачка преговора на сабору биле су три *causae*:

1. *causa unionis* – такозвана „западна шизма“ требало је да буде превазиђена, чиме би се успоставило јединство Цркве;

2. *causa reformationis* – неопходне реформе унутар Цркве, и

3. *causa fidei* – питања исповедања вере, Светих тајни

и ефикасно супротстављање јеретичким учењима.

Од наведене три *causae* сабор је, детронизацијом све тројице папа, уредио само *causa unionis*. Папа Мартин V је постао наследник папе Бенедикта XIII и тиме окончао шизму. Саборски декрет *Haec Sancta* представљао је колегијалан однос између папе и сабора и требало је да створи климу поверења за предвиђене реформе.

Ипак, питања *causa reformationis* нису разумно дискутована. Двојица значајних људи чешке реформације су осуђени и, као јеретици, пламтели на ломачи – Јан Хус и Јероним из Прага. Обојица су осуђени пре из политичких но из црквених разлога.

Ко је Јан Хус и зашто је морао бити погубљен?

Пут од Прага на Боденско језеро у јесен 1414. је наликовао тријумфалном походу. Јан Хус је постао славна европска фигура откако га је Курија, четири године раније, прогласила јеретиком, екскомуницирала и анатемисала. Свуда је био бохемијски магистар и свештеник, једно време и ректор Универзитета у Прагу, љубазно приман и поздрављан. Одмах након осуде из 1410. г. он се није усудио да се за одбрану пред Куријом лично појави, бојећи се за свој живот. Но овога пу-

та се осећао сигурним, будући да га је римско-немачки краљ Сигисмунд позвао да узме учешће на „генералном концилу“ у Констанцу који је требало да почне у новембру 1414. г., уз јемство за личну сигурност.

Са оним ко је био одлучен из црквене заједнице није смео нико да збори, и ниједна крчма му није смела дати ни бокал воде. Но тога се очито нико није стриктно држао. У Сулцбаху, vele хроничари, Хус је дискутовао са јуристима, у Нирнбергу га је збор верника са интересовањем и емфазом дочекао, а градски савет га је позвао на диспутације. Од толико ентузијазма у пријему и општењу Хус се осмелио, па је на своме путу на плакатима обзнањивао да они који му јерес приписују треба да то и докажу на Сабору у Констанцу. Он вели да „још није на непријатеља наишао“ у дотадашњим сусретима са верницима. Непријатеље ће ипак упознати на крају свога пута. Када је Хус 3. новембра 1414. ушао у Констанц, његови ненавидници и антагонисти су ту већ били наоштрених ножева. Тек што је папска була о сазиву сабора била обзнањена, почели су конзервативни теолози тамошњег универзитета и представници клира да плету омчу интрига на основу „доказног“ материјала о „јеретичкој куги“. Но Хус је био умерени теолог и веровао је у добре намере црквених великодостојника. За сваки

случај он је са собом понео потврду инквизиције из Прага да је „правоверан хришћанин“.

Папство се изопачило у фарсу и све се окретало око моћи и новца

Када је Хус кренуо за Констанц било му је 44 године. Дванаест година раније, као магистар слободних уметности, теологије и свештеник био је предстојатељ Витлејемске капеле која је била задужбина богатих трговаца у Прагу. У њој је Хус држао око 200 проповеди годишње, али не на латинском: Хус говори чешким да би га једноставан народ разумео. Око 3000 слушаалаца који су се могли обрести под сводовима ове капеле постаће под сугестивном снагом Хусових омилија брод који је узимао реформистички курс, подржаван од национално инспирисаних кругова.

Хус проповеда по узору на енглеског радикалног црквеног критичара Џона Виклифа (John Wyclif, 1330–1384). Виклиф је био оксфордски магистар и заступник философског „реализма“ у такозваним расправама о „универзалијама“, односно противник опречне школе „номиналиста“.

Виклиф је одбацивао Цркву као (хи)јерархијску организацију под папом, кардиналима и бискупима. По његовом нахођењу Црква би требало да буде сабрање Богом одабраних људи, чија

је глава сам Христос. У овоме је он на линији Блаженог Августина. Виклиф је критиковао световну власт Цркве, папство, трговину чиновима (симонију), култове светитеља и непримерено материјално богатство клира. Он је заступао сиромашну Цркву, Цркву без моћи, али богату духом. Таква Виклифова морална строгост одушевила је младог прашког проповедника Јана Хуса. Он је, као и многи његови савременици, патио због очигледне моралне декаденције Цркве, у чијим се недрима назирао расцеп. Почев од двоструког избора из 1378. г., постојала су двојица наследника на катедри Св. Петра, а на Сабору у Пизи 1409. г. придружио им се и трећи потентат у виду понтифекса максимуса. Пошто је ту било речи само о моћи и новцу, чин папе се преобразио у фарсу, а они који су тај чин поседовали постали су играчка у рукама европских монарха. Такву уздрману и растројену Цркву је Јан Хус желео да реформише.

У Бохемији (Чешкој) су племство и краљ Венцел – полубрат доцнијег краља Сигисмунда – подржавали Хуса и његове присталице. Атмосфера у златном граду Прагу је добијала у набоју, а растућа напетост између досељених Немаца и Чеха је постајала све експлозивнија.

На универзитету су реформисти настојали да пропагирају и шире Виклифово учење, али

немачка фракција се томе одлучно противила, надгласавши Чехе и жигосујући Виклифове списе. Свака нација – Баварска, Саксонија, Пољска, Бохемија – имала је један глас на универзитету: но бохемијско становништво је постало беспомоћно пред квантитивном превлашћу Немаца. Најзад је краљ Венцел показао јасан знак. Такозваним „Кутенбершким декретом“ из 1409. он је променио универзитетски статут у корист својих компатиота. Од тада су Чеси имали три гласа, а остали само по један. Огорчени Баварци и Саксонци су напустили Праг да би у Лајпцигу основали сопствени универзитет, а Јан Хус је био изабран за ректора Универзитета у Прагу. При тим протестима Бавараца и Саксонаца чуло се на све стране „чешки јеретици“. Високи клир се придружио том слогану. Проповеди и разговори су добили оштар и претећи тон. Као најрадикалнији критичар наступио је извесни Јероним из Прага који је био Хусов најприснији саборац. Он је волео полемичке наступе, инсценирајући карневалске литије да би се ругао папству. Хус је пак проповедао умеренијим тоном и као универзитетски доцент нагињао је академским диспутацијама. Акрибично је оповргавао аргументе противника уз прекомерну дозу правдољубивости.

Пошто је Црква настојала да га заплаши и да му ускрати слободу учења, Хус реформатор је

постАО Хус револуционар: папа Александар V је забранио чешке народне проповеди, јер оне наводно шире јеретичке тезе. Хус је и мимо те забране и даље проповедао на чешком. Папа је одлучно захтевао да се све Виклифове књиге спале, али Хус је сачувао најомиљеније Виклифове књиге. Он је од тада јавно позивао на резистенцију – на непослушност и отпор: нико не треба да преда књиге Виклифа, а свештенство треба и даље да проповеда на бохемијском/чешком језику. На ово је Курија 1410. г. отворила у Риму процес против њега, а улога тужиоца је пала у дужност кардиналу Оду ди Колони.

Јан Хус тражи право отпора за сваког хришћанина

Хус се није усудио да путује у Рим, већ је пратио збивања из Прага, из страха да не буде ухапшен. Тон је постајао све оштрији. Најзад је изгубио и заштиту краља. До дефинитивног раскида је дошло када је римски папа Јован XXIII позвао на крсташки рат против Напуља. Венцел је подржавао такав позив. Хус је пак тврдио да папи не треба давати новац да би се хришћанска крв проливала. А дарови Духа Светог су за све људе бесплатни, тврдио је Хус, наспрот пракси папских „опроштајница“.

У своме трактату *De ecclesia*, Хус је 1413. г. формулисао наче-

ла: сваки хришћанин има право на отпор против неправедног деловања представника Цркве. Заповест која не одговара Христовом закону не сме бити испуњена. Хус учи да је Библија једини извор Божије Истине. Сличност са Лутеровим архиначелом реформације – *sola scriptura* – је очигледна. Курија и краљ су били алармирани. Хус није знао да је његов бризантни спис у јесен 1414. г. црквеним великодостојницима у Констанцу већ био познат.

Јан Хус није једина тема о којој се у Констанцу расправљано. Агенда сабора је била огромна. Јединство Цркве је требало обновити, питање одступајућих догми је требало усагласити и реформу Цркве „као главе и тела“ је требало убрзати. Констанц који је у то време бројао око 6000 становника се удвостручио. Шест хиљада кардинала, бискупа, монаштва и свештенства, теолога са многих европских универзитета, изасланика и племства, секретара и куvara и свег пратећег персонала је требало сместити у Констанцу. Наредних година ће Констанц постати центар европске политике. На континенту пламте ратови, на југоистоку Османлије постају озбиљна опасност, а тежње ка аутономности потресају јединство царства и у Чешкој се из црквеног реформистичког покрета развија социјалнореволуционарна динамика. При свему је потребно превазићи постојећу шизму, познату

као „западна шизма“, која почев од 1378. потреса темеље Цркве.

Када је Јан Хус 3. новембра стигао у Констанц, уселивши се у квартир једне старе удовице, сабор још није био отворен. Јован XXIII је примио бохемијског проповедника, поништивши Хусову екскомуникацију и анатему, тврдећи да ће се он старати да му се не начини никаква неправда. Али само три недеље касније лист ће се окренути против Хуса: тако познати проповедник не сме пренебрегавати црквене ауторитете, јер као такав он представља реалну опасност за јединство Цркве. Хус ће 28. новембра бити на превару одведен у доминикански манастир и тамо бити заточен у манастирску кулу која је служила као монашка латрина. Хусов наводни заштитник краљ Сигисмунд се још није налазио у Констанцу. Сазнавши шта се догодило, он је саопштио да ће развалити тамничка врата и штићеника својим рукама ослободити. Но када се на Бадње вече 1414. г. обрео у Констанцу, одмах је разумео како стоји са односом снага, односно откуда ветар дува.

Најзад је Сигисмунд прихватио предлог о „процесу против Хусове јереси“ како сабор не би био искључиво „Хусом и другим ситницама“ преоптерећен.

Листа оптужби против Хуса је била дуга. Она садржи оптеређујући збир Виклифових цитата и Хусових теза, као и лукаво исплетено клупко јеретичких догми

које су му пришиване. Хус се узалудно надао заштити краља Сигисмунда. У међувремену су највиспредије главе сабора исплеле венац тешких оптужби против Хуса. Но краљ и сабор су знали да ће, уколико Хуса спале на ломачи, бохемијски покрет хусита тада добити мученика/мартира и нову неконтролисану динамику.

Хусу је предложено помиловање, уколико опорекне своје тезе и подвргне се осуди. Хус је био спреман да „се коригује тамо где је био у заблуди“, али је категорично захтевао доказе својих заблуда у Библији. Он није никако желео да положи заклетву да се одриче својих теза, односно прихвата оне које никада није проповедао. У једном од последњих саслушања на коме је и краљ Сигисмунд био присутан, схвативши да Хус није спреман на компромис, краљ је са огорчењем поручио: „Ја не желим да штитим јеретике, напротив, такве тврдокорне безбожнике бих својом руком запалио да сагоре!“. Тиме је и последње упориште пало и Хусова судбина била запечаћена. Порицање сопствених уверења би значило уништење његовог животног дела. Он није могао да стане пред лице Свемогућег као лажов. Своју свештеничку одежду је морао скинути пре него ште ће бити предан целату. На главу ће му бити стављена папирна капа са натписом „Вођа јеретика“. Онда ће изван зидина града бити прикован на стуб и предат прождирућем

Погубљење Јана Хуса (Уметничка збирка Универзитета у Прагу) [The execution of Jan Hus, University of Prague / The Art Archive (*Western Society: A Brief History*, Chapter 12: The Crisis of the Later Middle Ages, 1300–1450, Bedford/St. Martin's, p. 294)]

ждрелу ломаче. Веле да је два пута узвикнуо пламтећи на ломачи „Исусе Христе, Сине Бога живог, смилуј се на мене!“ Прах и пепео проповедника је потопљен у воде реке Рајне, да се неко од његових поклоника хусита не би помогао реликвија и био у прилици да гаји хуситски култ, односно да васпостави реформистички пут који је овај покренуо.

Но кончина Хуса у пламену ломаче је била историјски светионик. Хуситско семе ће у Бохемији убрзо бити плодно. Већ 1417. г. многе реформистичке идеје ће се остварити, што ће водити страшним „хуситским ратовима“ који су беснели читавих 15 крвавих година. Догодило се управо оно

чега су се Хусови противници бојали: проповедник је постао симбол-фигура свих Чеха. Готово сви системи у националним покретима у 19. веку виде у њему претечу идеје о националном јединству, а у 20. веку комунисти и „социјалног револуционара“.

Римокатоличка црква, односно Курија, ни данас нема једнозначан став према Хусу. Конзервативна струја са „шефом-историчарем“ Валтером, кардиналом Брандмилером, показује респект према Хусу, тврдећи да је из ондашње перспективе Хус са правом био осуђен. Да ли ће 600-годишњица Хусове смрти бити повод папи Фрањи да ондашњи суд Цркве ревидира? □